

ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	15/1	2021	261-277

BABİL KRONİKLERİNDE SELEUKOS KRALLARI'NIN TAPINAK FAALİYETLERİ

Nurgül YILDIRIM*

Makale Bilgisi

Başvuru: 24 Mart 2021

Kabul: 29 Nisan 2021

Article Info

Received: March 24, 2021

Accepted: April 29, 2021

Öz

Babil'de çivi yazılı kayıt geleneği, Babil'in Persler tarafından ele geçirilmesinin ardından, neredeyse Hellenistik dönem sonlarına kadar saray ve tapınak yazmanlarınca devam ettirilmiştir. Babil egemenlerinin siyasi, askerî ve sosyal içerikli icraatlarının kronolojik açıdan kayıt altına alınması, özellikle Makedon Kral Büyük İskender'in (III. Aleksandros) seferi sonrasında (MÖ 331), Babil'de oldukça farklı bir egemenin deneyimlendiği sürecin aydınlatılmasını sağlamıştır. Ayrıca bu kayıtlar, İskender ve onun ardından imparatorluğunu paylaşan Hellenistik Kralların, Babil gibi kadim bir kent ve kültüre yönelik izledikleri politik tavrın netleştirilmesinde etkin olmuştur. İskender, Babil kentinin hem askerî açıdan elverişliliği hem de sosyo-kültürel açıdan köklü bir kralî merkez olması nedeniyle ele geçirilmesinde ısrarcı olmuştur. İskender'in imparatorluğuna kattığı Babil'de ölümünün ardından bu kadim kentin idaresi, komutanı Seleukos Nikator ve onun ardılları tarafından Partlar'ın hâkimiyetine

* Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, nyildirim@mku.edu.tr; ORCID: 0000-0002-4692-2823.

kadar sürdürülmüştür. Seleukos Nikator, Babil valiliği/satraplığı sürecinde yakından tanıma fırsatı yakaladığı temel Babil geleneklerine uyum sağlamaya özen göstermiştir. Kral, Seleukos Krallığı'nı kurduğu ve Babil'i krallığının bir parçası haline getirdiğinde, ardından gelen Seleukos Kralları'nın, özellikle Babil'in köklü inanç geleneklerine gereken hassasiyeti göstermeleri adına önderlik etmiştir. Seleukos Kralları'nın Babil'deki inanç sistemine yönelik icraatlarının incelendiği bu çalışmada Erken Hellenistik döneme ilişkin Babil kronikleri temel kaynak olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hellenistik Dönem, Marduk Kültü, Esagila, Antiochus

Temple Activities of the Seleucid Kings in Babylonian Chronicles

Abstract

The tradition of cuneiform records in Babylon was continued by the palace and temple scribes almost until the end of the Hellenistic period, after the conquest of Babylon by the Persians. The chronological recording of the political, military and social actions of the Babylonian sovereigns enabled the enlightenment of the period in which a quite different sovereign in Babylon was experienced, especially after the expedition of the Macedonian King Alexander the Great (311 BC.). These records were also instrumental in clarifying the political attitude of Alexander and the Hellenistic Kings who shared his empire after him towards an ancient city and culture such as Babylon. Alexander insisted on the conquest of the city of Babylon, both because of its military suitability and its socio-culturally rooted royal center. After his death in Babylon, which Alexander added to his empire, the administration of this ancient city was continued by its commander Seleucus Nikator and his successors until the rule of the Parthians. Seleucus Nikator took care to adapt to the basic Babylonian traditions, which he had the opportunity to get to know closely during the time of the Babylon governor / satrapy. When the king established the Seleucid Kingdom and made Babylon a part of his kingdom, he led the subsequent Seleucid Kings to show due sensitivity to the deep-rooted faith traditions of Babylon. In this study, which examines the actions of the Seleucid Kings towards the belief system in Babylon, Babylonian chronicles of the Early Hellenistic period were determined as the main source.

Keywords: Hellenistic Period, Marduk Cult, Esagila, Antiochus

Babil'deki Pers hâkimiyeti (MÖ 539-331) ve ardından Erken Hellenistik dönemde III. Antiokhos Megas'ın ilk görev yıllarına (MÖ 222) kadar geçen süreci de içeren Babilce çivi yazılı kayıtların yer aldığı derlemeler Geç Babil Kronikleri/Tarihçeleri olarak adlandırılmıştır.¹ Bu kronikler, genellikle, her bir kralın tahtta kaldığı süre içerisinde siyasi ve kültürel faaliyetlerine ilişkin kayıtlarından oluşmuştur.² Kralların kültürel faaliyetlerini içeren kroniklerde özellikle ritüeller, cenaze merasimleri, tapınaklar, tanrılar ve rahipler ile ilgili tutulan kayıtlar Babil'deki inanç sisteminin yabancı bir egemen tarafından devamının sağlanıp sağlanmadığı ile ilgili önemli bilgileri barındırmıştır. Babil inanç sisteminin beslendiği Sumer ve Akad panteonu göz önünde bulundurulduğunda, oldukça eski bir dinî geleneği olan ve Babil'in krallık ve imparatorluk dönemlerinde yeniden şekillenerek, Marduk tapınımı ekseninde yaygınlaşan bu inanç yapısının sürekliliğinin takibi yine birincil kaynak olan Babil kronikleriyle belgelenmiştir.³

¹ Babilce çivi yazılı kayıt geleneği Babil'in Pers ve ardından deneyimlediği Hellenistik dönemin neredeyse sonlarına kadar devam ettirilmiştir. Çok büyük bir kısmının Pers ve Hellenistik döneme tarihlendiği kronikler saray ya da tapınakta görevli yazmanlar tarafından derlenmemiştir. Bu derlemelerden “Weidner Kroniği/Esagila Kroniği (ABC 19 ve MC 38)” ile “Eski Krallar Kroniği (ABC 20 ve MC 39)”, Sumer Erken Hanedanlar Dönemi Uruk kent kralları, Akad kralları ve III. Ur dönemi Sumer krallarıyla ilgili kayıtlara ulaşılmıştır. Babil kroniklerinin sınıflandırılması ile ilgili olarak bkz. Alan Ralph Millard, “Another Babylonian Chronicle Text,” *Iraq* 26, (1964): 32-33. ; Albert Kirk Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles*, (Locust Valley: Revivals, 1975). ; Christopher B. F. Walker “Babylonian Chronicle 25: A Chronicle of the Kassite and Isin II Dynasties,” ed. G. Van Driel, *Zikir şumim: Assyriological Studies Presented to F. R. Kraus on the Occasion of His Seventieth Birthday*, (Leiden: Brill, 1982), 398-417. ; William W. Hallo, “The Concept of Eras from Nabonassar to Seleucus,” *JANES* 16-17 (1987): 149. Irving L. Finkel- Robartus J. Bert van der Spek, *Babylonian Chronicles of the Hellenistic Period* (forthcoming; preliminary editions at <http://www.livius.org/cg-cm/chronicles/chron00.html>). ; Caroline Waerzeggers, “ The Babylonian Chronicles: Classification and Provenance”, *Journal of Near Eastern Studies*, 71/2 , (2012): 288. ; Gökhan Kağmıcı, “Tıbbi Bilginin İdeolojik Kullanımı Üzerine Okumalar: Yeni Babil Kroniklerinde Hastalıklar ve Babil Tarih Yazıcılığı”, *Tarih Dergisi* 69 (2019/1): 3-4.

² Babil Kronikleri bugün bilinen 44 ana tarihçe metninden oluşmaktadır. Bu tarihçelerden 29 kadarına Babil kentinden ulaşılmıştır. Çoğu tarihçenin Esagila tapınağı yazmanlarınca (ABC 1-7/MC 16-17) ve az sayıdaki diğer tarihçelerin (ABC 2-6) Borsippa'daki Ezida tapınağına ait özel bir arşivde görevli yazmanlarca derlendiği ileri sürülmüştür. Albert Kirk Grayson, *Babylonian Historical-Literary Texts*, (Toronto: Toronto Univ. Press, 1975), 47-55. ; Jean-Jacques Glassner, *Mesopotamian Chronicle*, ed. Benjamin R. Foster, (Atlanta: Biblical Society, 2004). ; Caroline Waerzeggers, “ The Babylonian Chronicles: Classification and Provenance”, 285-298.

³ British Museum'da bulunan Babil Kronikleri ile ilgili çalışmalar için bkz. Albert Kirk Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles*, (Locust Valley: Revivals 1975). ; Jean-Jacques Glassner, *Mesopotamian Chronicle*, ed. Benjamin R. Foster, (Atlanta: Biblical

Eski Babil Dönemi'nde (MÖ 1894-1595) sistemli bir devlet dini haline getirilmeye çalışılan Tanrı Marduk Kültü, Babil inanç sisteminin temelini oluşturmuştur. Tanrı Marduk kültü Babil Yaratılış Destanı (*Enūma eliš*) ile tescillenmiştir.⁴ Bir tür kralî inanç olarak belirlenmiş bu sistem adeta Sumer pantoununda yer alan tanrıların kudret ve hikmetlerini zamanla tek bir tanrıya bütünleştirme amacı gütmüştür. Babil Yaratılış Mitosu, büyük Babil Yeni Yıl Şenliği olan “*akītu*” ile ilişkilendirilmesinden dolayı ve şiir/şarkı formu kazandırılmasıyla törensel bir biçime sokulmuştur.⁵ Babil uygarlığının daha sonraki yıllarında ise bu uygulama siyasi erk destekli bir gelenekselliğe kavuşturulmuştur. Tanrı Marduk merkezli gelişen bu inanç sistemi Tanrı Marduk onuruna inşa edilen Esagila⁶ ve Marduk'un oğlu Tanrı Nabu'nun kutsal evi olarak anılan Ezida⁷ tapınaklarının varlığı ile güçlendirilmiştir. Esagila tapınak yerleşkesi içerisinde Etemenanki tapınak kulesi/zigguratı Esagila'nın aynı zamanda bir ilim ve bilim merkezi olarak hizmet sunduğunu ortaya çıkarmıştır. Babil'in güneybatısındaki Borsippa kentinde Tanrı Marduk'un oğlu Tanrı Nabu adına inşa edilmiş olan Ezida tapınağı ise, özellikle Kasitler döneminde işlevsellik kazanmış, ardından Geç Babil kralı Nabukadnezar (MÖ 605-562) döneminde yakınlarında inşa ettirilen tapınak kulesiyle ön plana çıkmıştır. Babil'in Asur işgali altında kaldığı süreçte Asarhaddon ve Asurbanipal dönemlerine ait kayıtlarda yeni yıl şenliklerinin

---

Society, 2004). ; Irving L. Finkel- Robartus J. Bert van der Spek, *Babylonian Chronographic Texts from the Hellenistic Period* (BCHP; Writings of the Ancient World 2020).

⁴ Alexander Heidel, *Enūma eliš: Babil Yaratılış Destanı*, çev. İsmet Birkan, (Ankara: Ayraç Yayınları, 2000). ; Ercüment Yıldırım, “İnsanlığın Metafiziksel Kozmoloji Anlayışında Mezopotamya Mitolojisinin Sahip Olduğu Evren Algılayışının Etkisi”, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt: 3/1, (2016): 18 – 27.

⁵ MÖ üçüncü bin yıl ortalarında Nippur'da kutlanmaya başlanan *akītu*, Akad ve III. Ur döneminde Uruk, Ur ve Nippur gibi farklı kentlerde de kutlandığı bilinen oldukça eski bir Mezopotamya geleneği olmuştur. Bu dönemde yılın ilk ayı olan Mart / Nisan aylarında kutlanan *akītu*, Babilliler'le birlikte Babil takviminde Nisannu olarak geçen Nisan ayının ilk günlerinde kutlanmaya başlanmıştır. Mark E. Cohen, *Cultic Calendars*, (CDL Press Maryland 1993), 401. Benjamin D. Sommer, “The Babylonian Akitu Festival: Rectifying the King or Renewing the Cosmos?”, *JANES* 27 (2000): 83. *akītu* şenlikleri kapsamında 11 gün boyunca uygulanan ayin ve arınma ritüelleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Cohen, *Cultic Calendars*, 437-439. ; Joan Oates, *Babil*, çev. Fatma Çizmeli, (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2015), 185.

⁶ Sum. É-SAG-ÍL.LA/Akd. *Ésagila* olarak kaydedilmiş olan tapınak yerleşkesi ile ilgili bkz. Robert Koldewey, *The Excavations at Babylon*, Macmillan and Company Lim., (Deutsche Orient-Gesellschaft 1914): 52 vd. /211-213. ; Emil G. H. Kraeling, “The Tower of Babel”, *Journal of the American Oriental Society* 40 (1920): 279-281.

⁷ Sum. É.ZÍ.DA/Akd. *Ézida*, tapınağı ile ilgili bkz. John P. Peters, “The Tower of Babel at Borsippa”, *Journal of the American Oriental Society* 41, (1921): 157-159. ; David Oates, “Ezida: The Temple of Nabu”, *Iraq*, 19/1, (1957): 26-39.

kutlandığı bilgisine ve içerisinde Tanrı Nabu heykelinin bulunduğu yapıya bağışlanan adaklara yer verilmiştir.⁸

Babil’le bütünleşmiş Tanrı Marduk tapınımı için kutlanan özel günler ve ritüeller hem halkın nezdinde önemsenmiş, hem de Babil Krallığı için bir prestij göstergesi halini almıştır. Marduk’a adanmış olan tapınım merkezleri Babil’i ele geçiren yabancı unsurlarca da özen ve saygı gösterilmesi gereken hassas bir inanç geleneği olarak kabul edilmiştir. Babil siyasi tarihinde Eski Babil dönemi sonrasında yaşanan ve Kasitler dönemi (MÖ 1595-1157) olarak adlandırılan süreç, Marduk kültürünün yabancı idareciler tarafından olumlu yaklaşımı açısından örnek teşkil etmiştir.⁹ Babil’deki tapınım merkezleri Asurlu krallar tarafında da yeniden inşa edilmiş ve festivallerin huzur içerisinde gerçekleşmesi sağlanmıştır.¹⁰ Marduk tapınımı ile ilgili yaşanan en dikkat çekici gelişme Yeni Babil dönemi krallarından Nabonid (MÖ 555-539) tarafından gerçekleştirilen Sin Kültünü yaygınlaştırma faaliyetleri kapsamında gelişmiştir.¹¹ Bu inanç reformu girişimi halkın tepkisini çekmiş ve siyasi açıdan değişen güç dengeleriyle baş etmeye çalışan Babil’i zayıflatmıştır. MÖ 539’da Pers egemenliği altına alınan Babil, yeni otoritenin Marduk kültüne ve tapınım merkezlerine oldukça yakın davranması ile sorunsuz bir teslimiyet içerisinde girmiştir. Pers krallarınca kadim Babil inanç sistemi yüceltilmiş, ritüeller ve şenliklere gereken özen gösterilmiştir.¹² Başta

⁸ Jonathan S. Tenney, “The Elevation of Marduk Revisited: Festivals and Sacrifices at Nippur during the High Kassite Period”, 153. ; David Oates, “Ezida: The Temple of Nabu”, *Iraq* 19/1 (1957): 26-39.

⁹ Emil G. H. Kraeling, “The Tower of Babel”, 279. : Jonathan S. Tenney, “The Elevation of Marduk Revisited: Festivals and Sacrifices at Nippur during the High Kassite Period”, *Journal of Cuneiform Studies* 68 (2016): 157-159.

¹⁰ Esagila ve Ezida tapınaklarının bakımı ve onarımıyla ilgilenen Asur kralları için oldukça uzun bir liste oluşturulabilmiştir. Bu listede III.Tiglat-Pileser, II.Sargon, Asarhaddon gibi Asur kralları yer alırken, Esagila’yı yeniden inşa ederken Asur Kralı Asurbanipal ilk tuğlanın kalıba dökülmesi/temel atma töreni için başında bir sepet toprak taşırken betimlendiği yazıtlı dikilitaş oldukça önemlidir. Bunlara ek olarak Esagila tapınağının tahribine neden olan krallara I. Tukulti-Ninurta, Sanherib, Asurbanipal, Pers Kralı Kserkses ve İskender’in komutanlarından Antigonos örnek olarak verilebilir. Bu krallardan bazılarının tahribatına sebep oldukları tapınakları onarmak için çaba gösterdikleri de ilgili dönem kayıtlarında yer almıştır. Glassner, *Mesopotamian Chronicle*, 87.; Elvan Eser, Yusuf Kılıç, Mezopotamya’nın İlk Kent Binaları (Tapınaklar) ve İşlevleri, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* V/XIII, (2017): 421-422.

¹¹ Glassner, *Mesopotamian Chronicles*, 232-236.

¹² John MacGinnis, “A Judgment of Darius the King”, *Journal of Cuneiform Studies* 60 (2008): 87-99. ; Pers egemenlik döneminin siyasi ve sosyo-kültürel aktarımlarını da içeren Antik yazar Ctesias’ın Mezopotamya gözlemlerinin özetinin sunulduğu Diodorus’un eserinde özellikle Babil’deki tapınaklar ile ilgili veri ve arkeolojik bulgu arasındaki tutarsızlık ve detaylı analiz için bkz. Robert Drews. *The Greek Accounts of Eastern History*, Center for Hellenic Studies, (Washington: Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1973): 118vd.

Pers Kralı Kyros ve Kserkses olmak üzere Babil'deki tapınakların bakım ve onarımlarıyla özellikle ilgilenilmiştir.¹³

Babil Pers hâkimiyetine kadar birçok farklı etnik kökeni ve dolayısıyla kültürü bünyesinde barındırmıştır. Bu kültürlerin inanç merkezleri özellikle Babil işgalleri sırasında tahrip edilmiş olsa da, onarımları için çaba sarf edilen Esagila ve Ezida tapınaklarının yanı sıra Babil panteonundaki diğer tanrılara adanmış olan tapınaklar da göz ardı edilmemiştir. Bu tapınaklar içerisinde, Babil'de Ay Tanrı Sin kültüne ait Egişnugal ve Enitanna,¹⁴ Yeraltı Dünyası Tanrısı Nergal kültüne ait Emeslam,¹⁵ Aşk ve Savaş Tanrıçası İstar kültünün yaşatıldığı Eturkalamma¹⁶ tapınakları Babil kroniklerinde kaydedilmiştir.¹⁷ Esagila ve Ezida kadar kayıtlarda çok yer almayan bu tapınım merkezleri inanç mozaïği açısından Babil'in zenginliğini güçlendirmiştir. Babil İmparatorluğu'na uzun zaman kralî merkezlik yapmış, Pers egemenliği altındaki Babil Kenti, Makedon kral İskender'in Anadolu ve Mısır'ın ardından ele geçirmek istediği asıl merkez olmuştur. Kral, MÖ 331'de Pers Kralı Dareios'un ordusunun bulunduğu Babil'e ulaşmış, iki ordu Suriye yakınlarındaki Gaugamela Ovası'nda karşılaşmıştır. İskender Pers kralı III. Dareios'un ordusunu bozguna uğratmış ve Persler'in geri çekilmesini sağlamıştır.¹⁸ Gaugamela Savaşı'nı zaferle tamamlayan İskender'in Babil'e

¹³ Muhammad Dandamaev, "Xerxes and the Esagila Temple in Babylon", *Bulletin of the Asia Institute* 7, (1993): 43.

¹⁴ Sin tapınımı Babil siyasetinin özellikle Pers istilası öncesinde oldukça yaygın hale getirilmeye çalışılan bir inanç sistemi olmuştur. Sin kültünün Babil'in güneyindeki Ur kentindeki kutsal evleri Enitanna ve Egişnugal olarak belirlenmiştir. Ur-Nammu ve Şulgi dönemlerine tarihlenen kayıtlarda yer alan tapınaklar ile ilgili olarak bkz. Albert Kirk Grayson- Donald B. Redford, *Papyrus and Tablet*, (Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1973): 118. ; Susan Sherwin-White, "Ritual for a Seleucid King at Babylon?" *The Journal of Hellenic Studies* Vol. 103 (1983): 159.

¹⁵ Tanrı Nergal/Erra Babil inanç sisteminde *Meslam* olarak da adlandırılarak, Yeraltı dünyası tanrısı olarak tapınım görmüştür. Babil'de Kuta yakınlarındaki Emeslam bu tanrının kutsal evi olarak tanımlanmıştır. Grant Frame, *Babylonia 689-627 B.C.: A Political History*, (İstanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, 1992), 197.

¹⁶ Tanrıça İstar Babil inanç sistemine ilişkin kayıtlarda Babil'in sahibesi anlamında *Bēlet Bābili* olarak kaydedilmiştir. Tanrıçanın Babil'deki tapınım merkezi olarak Esagila tapınağı yakınlarındaki *Eturkallamma* tapınağı belirlenmiştir. Rocio Da Riva, "The Angry İstar of Eturkalamma: BM 32482+ And The Conservation of Cultic Traditions in The Late Babylonian Period", *Iraq* 81, (2019): 87-105.

¹⁷ Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles*. ; Glassner, *Mesopotamian Chronicle*. ; David Oates, "Ezida: The Temple of Nabu", *Iraq* 19/1, (1957): 26-39. ; Galip Çağırğan - Wilfred G. Lambert, "The Late Babylonian Kislimu Ritual for Esagil", *Journal of Cuneiform Studies* 43/45 (1991 - 1993): 89-106.

¹⁸ Oğuz Tekin, *Hellen ve Roma Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 65.

girişi ile ilgili MÖ 331 yılına tarihlendirilen Babil Astronomi metinlerinde İskender'in Babil halkına seslenişi şöyle kaydedilmiştir:

"...³⁾ O ay (Eylül/Ekim), I'den [... gün Yunanlılar] ⁴⁾ Babil'e geldiler ve şöyle söylediler: "Esagila [restore edilecek] ⁵⁾ ve Babilliler Esagila'nın hazinesine [ondalıklarını verecekler. "] ⁶⁾ İskender'in emri Sippar'da 11. günde (18 Ekim 331) Babilliler'e iletildi] ⁷⁾ [emir şöyleydi] : "Evlerinize girmeyeceğim." 13. günde (20 Ekim 331) [...] ⁸⁾ [Siki]la kapısındakiler, Esagila'nın dış kapısındakiler ve [onlar saygıyla eğildiler]..."¹⁹

Babil'deki kültürel dokuyu korumaya çalıştığı anlaşılan İskender sağlığının olumsuz yönde ilerlemesi sonucunda, MÖ 10 Haziran 323' de Babil'de ölmüştür.²⁰ İskender'in ölümüyle komutanları arasında yaşanan imparatorluğu bölüşme mücadelesi Erken Hellenistik Dönemin (MÖ 323-133) başlangıcı kabul edilmiştir. İskender'den kalan büyük imparatorluğun paylaşımı için düzenlenen sayısız savaşlar sonucunda ortaya çıkan siyasi görünümdeki netleşme ve yeni siyasî unsurların kurulumu Erken Hellenistik dönemin neredeyse ilk 43 yılını kapsamış ve bu süreç Diadokhlar (Diodokhi/Halefler) Dönemi (MÖ 323-280) olarak adlandırılmıştır.²¹ Bu dönemin başlarında, yaklaşık olarak MÖ 320/319 yıllarında Babil'de askerî yetkili olarak I. Seleukos Nikator belirlenmiştir.²² Bu komutan neredeyse bir

¹⁹ BM 36761-BM 36390: ³⁾ [İ]Tİ Bİ TA 1 E[N ...] ⁴⁾ ana E.Kİ GİN-ku um-ma [É.SAG.İL] [...] ⁵⁾ u DUMU.MEŞ E.Kİ a-na NÍG.GA É.SAG.İL [...] ⁶⁾ u₄ 11.KAM ina URU UD.KİB.NUN.KI t̄e-e-mu šá ⁷⁾ [ek-sa-an-dar-ri-is ...] ⁷⁾ [um-m]a? a-na É.ME Í-ku-nu ul er-ru-ub u₄ 13.KA[M .....] ⁸⁾ [KÁ.Sİ]KİL.LA KÁ ka-mi-i šá É.SAG.GİL ù .. [.....]..." Robertus J. van der Spek, "Darius III, Alexander The Great and Babylonian Scholarship", ed. Wouter Henkelman-Amélie Kuhrt, *Achaemenid History XIII: A Persian Perspective Essays in Memory of Heleen Sancisi-Weerdenburg*, (Brill: Leiden 2003), 298-299.

²⁰ Thomas Martin- Christopher Blackwell, *Alexander the Great: The Story of an Ancient Life*, (New York: Cambridge University Press, 2012), 331-333.

²¹ Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007), 46. ; Hüseyin Üreten, "Hellenistik Dönem'de Mezopotamya'nın Siyasal Görüntüsü", *Eski Mezopotamya'nın Siyasal Tarihi*, ed. L. Gürkan Gökçek, Ercüment Yıldırım, Okay Pekşen, Değişim Yayınları, İstanbul 2020: 346-349. Diodokhlar döneminin daha kısa bir tarihi süreçte (MÖ 322-312) değerlendirilmesi gerektiği yönündeki savlar için bkz. John E. McTavish, "A New Chronology for Seleucus Nikator's Wars from 311-308 B.C.E.", *Phoenix* 73, No.1/2 (2019): 62.

²² MÖ 320 yılında Triparadeisos'daki (Lübnan yakınlarında) toplantıda İskender'in generalleri arasında imparatorluğun bölüşümü ve idaresinden sorumlu krallarla vali/satrapların belirlendiği kararlara göre Babil'in askerî idaresi Seleukos Nikator'a verilmiştir. John D. Grainger, *Seleukos Nikator. Constructing a Hellenistic Kingdom*, (London: Revivals, 1990), 18-20. ; Lloyd W. H. Taylor, "From Triparadeisos to Ipsos: Seleukos I Nikator's Uncertain Mint 6A in Babylonia", *American Journal of Numismatics* 27, (2015): 47. ; Alexander Meeus, "The Power Struggle of The Diadochoi in Babylon, 323 BC.", *Ancient Society* 38 (2008): 61-62.

on yıl kadar sonra Eski Yakındoğu'nun tek hâkimi Seleukoslar'ın kurucu kralı olmuştur.

Babil'in demografik yapısını ve kültürel dokusunu yakından tanımış olan Seleukos Nikator, Babil halkının inançlarına ve bu inançlara dayalı uygulanan ritüel ve kutlamalarına göstermiş oldukları hassasiyeti öğrenme fırsatı yakalamıştır. Seleukos Nikator'un bu doğrultuda tapınak onarma, tapınak baş yetkilisini belirleme gibi önemli icraatları Erken Hellenistik dönemde devam ettirilen çivi yazılı kayıt geleneği Babil Kroniklerinde de yer almıştır. Bu kayıtlar içerisinde Diodokhi Kroniği Seleukos Nikator'un Babil'de komutan olarak görev yaptığı yaklaşık olarak MÖ 317 yılına ait bilgiler içermiştir.²³ Dört sütundan oluşan Diodokhi Kroniği'nin ilk sütununda Mısır'la yaşanan savaşlarda İskender'in komutanları arasındaki mücadeleler aktarılmış ve Esagila tapınağının zarar görmüş olduğu belirtilmiştir. Tapınak ile ilgili yeniden bir düzenlemenin gerçekleştirilemediği tarihçeye şöyle aktarılmıştır:

⁷⁻¹³) *Temmuz/Ağustos ayında Seleukos (Nikator) sarayı ele geçirmek için [...], yerle bir etti, Fırat Nehri'ne set çekemedi... içinde... Seleukos Babil'den [...], Dicle Nehri üzerinden ilerledi, uzaklaştı [...]* Ekim/Kasım ayları huzurlu ve [...], Gutiler'in komutanı ve ordular [...], Aynı yıl (MÖ 311) içerisinde Esagila'nın enkazı kaldırılamadı ...²⁴

²³ Egemenlik alanı Frigya olan İskender komutanlarından Antigonos'un, Babil valisi Seleukos I'den Babil gelirlerini kendisine vermesini istemesi üzerine I. Seleukos MÖ 316 yılı sonlarında Babil satraplığını bırakarak İskenderiye'ye sığınmıştır. Antigonos'un oğlu Demetrios'un MÖ 312'de Gaza'da (Gazze) yapılan savaşta yenilmesi üzerine Mısır'da bulunan Seleukos I, Babil'e geri dönmüş ve bu cepheden de Antigonos'a karşı savaşa olanacağı bulmuştur. Seleukos I, küçük bir orduyla daha önce kendi yönetiminde bulunan Babil'i MÖ 312 yılı sonlarına doğru ele geçirmiştir. Böylelikle I. Seleukos yeniden Babil valisi olmuştur. John D. Grainger, *The Rise of The Seleukid Empire (323-223 BC)*: *Seleukos I to Seleukos III*, (England: Pen/Sword Books, Barnsley, South Yorkshire, 2014), 28. İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, 46.; Meltem Temizkan, *Seleukoslar Döneminde Antiocheia (Antakya)*, (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sos. Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi 2017).

²⁴ BChP 3/BM 36313/ABC 10/CM 32- Diodochi Cronicle: ⁷⁾ itⁱ Abu ^mSi-lu-uk-ku aš-šú ša-bat ēkalli x x [...] ⁸⁾ iz-bu-ub-ma ^{id}Puratta ul is-kir x x [...] ⁹⁾ ina lib-bi lu x x x ^mSi-lu-uk-ku ultu Bābilis^{ki} ana [...] ¹⁰⁾ šá ina muh-hi ^{id}Idiglat x^{mes} É x pa-ar x [...] ¹¹⁾ itⁱ Arahsamnu tab-ti ù x x x [...] ¹²⁾ l^uummāni^{kur} gu-ti-i ù l^uummāni^{mes} [...] ¹³⁾ MU BĪ epru^{HL.A} šá É-S[AG]-Ī[L (la?) id-di-ku-ú]...” Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles*, 115-119. Bu çalışmada yalnızca çeviri aşamasında yararlanılan BChP serisindeki BChP 3 no'lu kronik çevirisinde, ABC 10'un aksine, kırık bölümde bir olumsuzluk eki var olduğu ¹³⁾... (la?) id-di-ku-ú]...” iddia edilmiştir. Bu iddia, tapınağın MÖ 320 yılındaki Mısır'la yaşanan savaşta tahribatı sonucunda oluşan enkazının, neredeyse MÖ 311'de I.Antiochus tarafından başlatılan tapınaktaki büyük onarıma kadar tamamen kaldırılamamış olduğu bilgisi değerlendirildiğinde desteklenebilir görülmüştür.

Yine aynı kroniğin ilerleyen satırlarında MÖ 311 yılı içerisinde İskender'in komutanlarından Seleukos Nikator'un başarılı bir savunma gerçekleştirdiği ve Babil'in valisi olduğu, Mayıs/Haziran ayları içerisinde Tanrı Nergal'e adanmış olan Émeslam tapınağının idaresine atamak için *šatammu*²⁵ görevlisini belirlemesiyle kesinliğe ulaşmıştır. İlgili veri şöyle kaydedilmiştir:

⁵⁾ *Seleukos (Nikator) Emeslam (tapınağının) baş yetkilisi (olarak) [...].*²⁶

Diodokhi kroniğinin son satırlarına doğru, MÖ 309/8 yıllarında Seleukos Nikator artık satrap ya da vali (*šaknu*) olarak belirtilmemiştir. Aynı yıllara tarihlenen bilgilere göre *Esagila* tapınağını tapınak baş yetkilisi olarak belirlediği başka bir görevliye emanet etmiştir. Seleukos Nikator MÖ 305 yılından itibaren egemenlik alanını Fırat Nehri ötesine ulaştırmış ve artık kayıtlarda kral olarak anılmıştır. Seleukos Nikator MÖ 282 yılının Haziran/ Temmuz ayında Trakya kralı Lysimakhos'a karşı savaş başlatmıştır. Lysimakheia üzerine ilerlemeye hazırlandığı MÖ 282 yılına ait kronikte kral unvanıyla anılan Seleukos'un, büyük seferi öncesinde *Esagila*'nın tören yolunda ordularını toplamış olduğu şöyle yer almıştır:

¹⁻⁸⁾ ... *Esagila Tapınağı'nın tören yolunda... 30. Yıl Simanu Ayı (20 Haziran-9 Temmuz 282) Kral Seleukos, ordularını topladı ve Sardes'e doğru ilerledi... Yunanlar ... O uzaklaştı ve Bab[il'de]...vali (šaknu) ... Esagila... a.y. ¹⁾ Yıl 3[I] ... [kral] birliklerini Sar[des'den] topladı ve Makedonya bölgesine ulaştı. [Kral, komutanları ve birlikleriyle kendisine karşı isyan edenleri ve ...]öldürdü...*²⁷

²⁵ *šatammu*: tapınak muhasebecisi, yazman, baş denetçi olarak tanımlanmış, tapınağın baş yetkilisi olarak tapınaktaki tüm işleyleten sorumlu tutulmuştur. CAD Š/II: 186. ; CDA, 363. *šatammularla* ilgili kayıtlar dikkatle incelendiğinde genellikle babadan oğula aktarımlarla devam ettirilen önemli bir meslek olduğu düşünülmüştür. Robartus J. van der Spek, "The Šatammus of Esagila in the Seleucid and Arsacid Periods", ed. J. Mahrzahn and H. Neumann, *Assyriologica et Semitica: Festschrift für Joachim Oelsner anlässlich seines 65. Geburtstages* am 18. Februar 1997 (AOAT 252), Münster 2000, 439-440.

²⁶ BCHP 3/BM 36313/ABC 10 Diodochi Cronicle: "a.y. ⁵⁾ *mSi-lu-uk-ku [...]* ¹⁶⁾ ŠÀ.TAM É-meslam it-ta[...]. Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles*, 115-119. *šatammular* için bir tür ruhanî lider olarak belirlenmiş ve adli işlemlerle de yetkilendirilmiş olabilecekleri yönündeki tartışmalar için bkz. Robartus J. van der Spek, "The Šatammus of Esagila in the Seleucid and Arsacid Periods", 438.

²⁷ BCHP 9/BM 32235/ABC 11/CM 32: ⁴¹⁾ ...[... ²⁾ *ina ma-la-ku šá É.SAG.[İL ...³⁾ MU 30.KAM İTİ SİG İTİ Bİ ... ⁴⁾ [i]d-ke-e-ma ana KUR S[a-par-du GİN... ⁵⁾ ^{16?)} Ia-a-ma-na-a [... ⁶⁾ UD.DU-ma ina E.Kİ x [... ⁷⁾ ¹⁶⁾GAR TA [... ⁸⁾ É.SAG.[İL .... A.y. ¹⁾ MU 3[I.KAJM İTİ ... İTİ Bİ ERİN.MEŠ-šú LUGA]L TA KUR Sa-p[ar-du] ²⁾ id-ke-e-ma A.A[B.BA .....] Kİ-šú ú-še-bi[r-ma] ³⁾ ana KUR Ma-ak-ka-du-nu KUR-šú [GİN lú GAL ERİN?].MEŠ TA*

Seleukos Nikator tarafından, bu süreçte Babil dışında ele geçirdiği topraklarda Hellenleştirme politikası çerçevesinde yer adlarında yapılan değişimlerden muaf tutulmuş kent Babil adını korumuştur.²⁸ Babil yalnızca stratejik konumu ya da köklü tarihi geçmişiyle değil, aynı zamanda sahip olduğu görkemli yapılarıyla da bu kralın beğeni ve ilgisine açık kalmıştır. Kralın Babil'de vali olarak görev yaptığı süreçle ilgili aydınlatıcı bir kayıt bulunamamışsa da, krallığının başkenti olarak belirlediği (MÖ 300) Antiocheia (Antakya/Hatay) için esin kaynağı olmuştur.²⁹

Seleukos Nikator'un ölümüyle birlikte Önasya'da da Epigonoslar (Ardıllar) dönemi (MÖ 280-220) başlamıştır.³⁰ Seleukos Nikator'un ölümü üzerine Seleukoslar'ın kralı olan I. Antiochus, babasıyla MÖ 291 yılından itibaren taht ortaklığı yapmıştır. Kral, prens olarak MÖ 294-293 yılları arasında özellikle Babil'deki Tanrı Sin ve Marduk kültü tapınaklarını onarım ve bakım işleriyle ilgilenmiştir.³¹ I. Antiochus'un kült faaliyetleri kronikte şu ifadelerle kaydedilmiştir:

ERİN.MEŞ-š[ú-nu] ⁴⁾ si-hi ana muh-hi-šú is-hu-' [-ma ... GA]Z-šú İTİ Bİ TA UD [.. KAM] ⁵⁾ EN UD 11.KAM ⁶⁾ERİN.MEŞ KUR [.. ..]a-gim šu-ut AB? i- [.. ..] ⁷⁾ [PAD.] ⁸⁾İNNİN GİŞ HUR KUR Ia-a-ma-n[u ina ... a-di GÜ ⁹⁾UD.KİB.NUN.Kİ DU.[MEŞ] ¹⁰⁾NİNDA.Hİ.A ina lib-bi GU7-? [-ma TA l]ib-bi UD.DU.MEŞ-ni ¹¹⁾ İTİ ŠU İTİ.Bİ UD 12+[.KAM .....] šá KUR Ba-ah-tar ¹²⁾ [x] x LUGAL ú-[.....] İTİ.Bİ UD 14?.KAM ¹³⁾ [x x] x [.....] Michel M. Austin, *The Hellenistic World from Alexander to The Roman Conquest, A Selection of Ancient Sources in Translation*, (New York: Cambridge Univ. Press., 2006).; Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles*, 118.

²⁸ Oates, *Babil*, 149.

²⁹ Seleukos Nikator, krallığındaki birçok yerleşime ailesinden kişilerin adını vermiştir. Bu doğrultuda krallığının farklı yerlerinde babası Antiochus'a ithaf edilmiş 16 Antiocheia ve kendi adını taşıyan 9 Seleukia kenti oluşturulmuştur. Geniş coğrafyalara hâkim krallıklarda olduğu gibi Seleukoslar da stratejik merkezler belirlemişlerdir. Bir tür krali merkez olarak anılan bu kentler Asi Nehri üzerindeki Antiocheia, Dicle Nehri üzerindeki Seleukia, Sardes (Manisa/Salihli), Efes (Ephesus), Susa ve Babil olarak belirlenmiştir. Seleukoslar döneminin başından itibaren adına herhangi bir değişimin yapılmadığı Babil, aksine diğer tüm merkezler için hem idari hem de mimari açıdan örnek teşkil etmiştir. Babilli rahip-yazman Berossos'un aktarımlarına göre Seleukos Kralları, Babil Kralı Nabukadnezar'ın halefleri olduklarını iddia etmişlerdir. Amelie Kuhrt, "Berossus's Babyloniaca and Seleucid Rule in Babylonia", (ed.) A. Kuhrt - S. Sherwin-White, *Hellenism in the East* (Berkeley: Univ. of California Press. 1987), 55-56.

³⁰ İskender'in generallerinden doğanların görev yılları temel alınarak oluşturulan bu dönemde şu üç büyük Hellenistik Krallığın siyasi açıdan şekillendirdiği bir süreç yaşanmıştır: Makedonya'da Demetrios'un oğlu I. Antigonos Gonatas'ın yönetimindeki Antigonoslar, Mısır'da Ptolemaios Soter'in oğlu II. Ptolemaios Philadelphos yönetimindeki Ptolemaioslar ve Ön Asya'da Seleukos Nikator'un oğlu I. Antiochus Soter'in yönetimindeki Seleukoslar, Hüseyin Üreten, "Hellenistik Dönem'de Mezopotamya'nın Siyasal Görüntüsü", 360.

³¹ William W. Hallo, "The Concept of Eras from Nabonassar to Seleucus", 146.

¹⁻¹²⁾ 20. Yıl Ağustos-Eylül ayında O ay A[ntiochus, veliaht prens ...] şehrin yukarısındaki URU.KU/MA (Başı) kentinde [...] Eylül/Ekim ayında, o ay bir [...] O yıl Esagila'nın enkazı [kaldırılmadı] [...yıl ... ayında ...] O ayın 20. gününde, [veliaht] prens Antiochus [Babil'e girdiği gün hayvanları düzlüğe çıkarmak için (nehirin) [doğu (veya batı)] tarafına [taşıdılar] [...ayın ...günü], Bab[illi] bir (rahibin) önerisiyle veliaht prens Tanrı Sin'in Egişnugal ve Enit[enna] (tapınakları) için [adağlar] [gerçekleştirdi]. Prens [Antiochus] Tanrı Sin'in Egişnugal tapınağına [girdi] ve [Enitenna ...] ve [...] önünde eğildiler. Prens sunu için birinci koyunu [bağışladı] [Tanrı Sin ve o] Egişnugal'da ve En[itenna] beraberlerdi..."³²

Diodokhi Kroniği'ndeki Esagila tapınağının tahrip edildiği ve enkazının kaldırılmadığı bilgisi dikkate alınırsa tapınağın yaklaşık MÖ 320 yılından itibaren temizlenmeye çalışıldığı düşünülebilir. Kral I. Antiochus'a ait silindir şeklinde hazırlanmış kayıt, MÖ 268'de Babil'de Esagila ve Ezida tapınaklarının onarım faaliyetlerinin detayını içermesi açısından önemlidir. Bu tapınakların onarımı için Asurlu Krallardan beri uygulanan ilk toprağın taşınması/temel atma geleneğinin devam ettirildiği yine bu silindir metinle netleştirilmiştir. Kayıt, I. Antiokhos'un kendini "Dünyanın ve Babil'in kralı" olarak tanıttığı, Mezopotamya krallarınca kullanılmış olan geleneksel bir başlangıcın ardından şöyle devam etmiştir:

¹⁻⁶⁾ Büyük kral Antiochus, güçlü kral, dünyanın kralı, Babil kralı, (tüm) ülkelerin kralı, Esagila ve Ezida (tapınaklarının) koruyucusu, kral Seleucus'un veliahtı, Makedon ve Babil kralı olan ben. ⁷⁻¹⁵⁾ Esagila ve Ezida tapınaklarını inşa ettiğimde Esagila ve Ezida tapınaklarının ilk tuğlalarını ellerimle Hatti topraklarından taşıdım, Esagila ve Ezida tapınaklarının temeli için onları kaliteli yağ ile kalıplandırdım. 43. Yıl Şubat/Mart ayının 20. gününde, Babil'deki Borsippa Kentinin ortasındaki Tanrı Nabu tapınağı Ezida'nın temelini attım..."³³

³² BCHP 5/ BM 32440/ABC 11/CM 32: ¹⁾ [MU ...^{kám} iti ...] İTİ.Bİ ^mA[n-ti-'-uk-su DUMU LUGAL ...] ²⁾ ina ^{uru}KU/MA ŠĪ AN TA ^{uru}[...] ³⁾ İTİ.ŠU İTİ.Bİ [...] ⁴⁾ KU^{ut} MU.Bİ sahar^{há} šá É-sag-gi[l la? id-di-ku-ú] ⁵⁾ [MU ...^{kám}] İTİ.Bİ ^{u4} 20^{kám} ^mAn-ti-'-uk-su DUMU LUGAL [... u4] ⁶⁾ [...]^{kám} a-na bar-tu⁴ ú-ma²-mu ana BAL.Rİ ^dUT[U.É/ŠÚ.A ⁸⁾ ... u4 ...^{kám} DUMU.LUGAL šá É.UŠ^{u4} ina qí-bi šá ^{1^{en}} lúDUMU [É^{ki?} ... ⁹⁾ ...] gi-nu ú šá ^{d30} É-giš-nu^x-gal-u ^{d30} EN [... ¹⁰⁾ ^mAn-ti-'-uk-s]u DUMU.LUGAL ina É ^{d30} É-giš-nu^x-gal-u [...] ¹¹⁾ LÚ [...] uš-kin-nu DUMU.LUGAL ^{1^{en}} UDU.NĪTÁ ana nin-[da-be-e ...] ¹²⁾ ...[...] É-giš-nu^x-gal u É ^{d30} EN [...]" Glassner, *Mesopotamian Chronicles*, 248-250. ; Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles*, 119-120.

³³ Antiochus Silindiri, (BM 36277) Col. I. ¹⁾ ^mAn-ti-'-ku-us LUGAL GAL-ú ²⁾ LUGAL dan-nu LUGAL ŠÁR LUGAL E.KÍ LUGAL KUR.KUR ³⁾ za-ni-in É.SAG.İL ù É.ZÍ.DA ⁴⁾ DUMU.UŠ (İBĪLA) SAG.KAL ša ^mSi-lu-uk-ku LUGAL ⁵⁾ lúMa-ak-ka-du-na-a-a LUGAL E.KÍ ⁶⁾ a-na-ku i-nu-ma a-na e-pé-eš¹⁵ ⁷⁾ É.SAG.İL ù É.ZÍ.DA ⁸⁾ ŠA-bi ub-lam-ma

Antiochus silindirinin devam eden bölümünde kralın Tanrı Marduk ve oğlu Tanrı Nabu'ya krallığının başarısı için yapmış olduğu yakarı yer almıştır. Prensliğinden itibaren Babil'deki tapınaklar ve Babil halkının inanç gelenekleri için çaba sarf etmiş olan I. Antiochus bu yaklaşımıyla Seleukos Krallığı'nın Babil'deki varlığını güçlendirmiştir. Kral, MÖ 266 yılına tarihlenen Esagila tapınak kaydına göre, bu tapınağa *šatammu* olarak Bēl-ibni'yi atamıştır.³⁴

I. Antiochus Soter'in ardından MÖ 246-241 yılları arasında Seleukos Kralı olan II. Seleukos Kallinikos Mısır'daki Hellenistik Krallık olan Ptolemaioslar'la Suriye Savaşları olarak adlandırılan bir dizi savaş yaşamıştır. Bu savaşlar içerisinde Üçüncü Suriye savaşı olarak anılan savaş esnasında³⁵ yaklaşık olarak MÖ 246 yılında Mısır kralı büyük bir hızla ilerleyerek, Suriye üzerinden Mezopotamya'yı istila etmiş ve Babil'e kadar ilerlemiştir. Ancak başarılı olamayan Ptolemaioslar Babil'den çekilmek zorunda kalmıştır. II. Seleukos Doğu'da kaybettiği toprakları yeniden ele geçirme fırsatı yakalamıştır.³⁶ Fırat Nehri üzerindeki Seleukia'da kralı bir köprü kurduğunun anlaşıldığı oldukça kırık satırların ardından MÖ 246-245 yıllarında Esagila tapınağına yöneldiği bilgisi metne şöyle aktarılmıştır:

⁸⁻¹¹ [...]... *Kral Antiochus'un (oğlu) [...] Seleukos (Kallinikos) çok sayıda insanı kılıçtan geçirdi⁹, ... [...]Esa]gila'da baş rahip [...] ... ve [...] Ağustos/Eylül ayında... a.y....³⁻⁴ [...] büyük Lamaššu kapısından onunla birlikte Esagila tapınağının [...] içinde kurdular...*³⁷

SĪG₄.HĪ.A⁹ É.SAG.ĪL ù É.ZĪ.DA¹⁰ i-na KUR Ha-at-tim ina ŠU Īl -iá el-le-ti¹¹ i-na Ī.GĪŠ ru-uš-ti al-bi-in-ma¹² a-na na-de-e uš-šú šá É.SAG.ĪL¹³ ù É.ZĪ.DA ub-bi-il ina ĪTĪ ŠE UD 20.KAM¹⁴ MU 43.KAM uš-šú šá É.ZĪ.DA¹⁵ É KĪ-i-ni É^dAG šá qé-reb BAR.SĪP.KĪ..." Amelie Kuhrt, & Susan Sherwin-White, "Aspects of Seleucid Royal Ideology: the Cylinder of Antiochus I from Borsippa", *Journal of Hellenic Studies* 111, (1991): 71-86.

³⁴ Robartus van der Spek, "The šatammus of Esagila in the Seleucid and Parthian Periods", 438. Robartus van der Spek, "Cuneiform Documents on Parthian History: The Raḥimesu Archive. Materials for the Study of the Standard of Living", ed. J. Wiesehöfer, *The Arsacid Empire, The Sorces and Documentary*, Das Partherreichundseine Zeugnisse, (Stuttgart: Verlag, 1998), 205–258.

³⁵ Temizkan, *Seleukoslar Döneminde Antiocheia (Antakya)*, 27-28.

³⁶ Ahmet Müfit Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 494-495.

³⁷ BCHP 10/ BM 32171/ ABC 13/CM 34: "...⁸ [...]meš-šú^m An-ti-'-uk-su A šá [mAn-ti-'-uk-su LUGAL⁹ [...] mSi-lu-ku GAZ¹⁰ UN^{meš} MAH^{meš} 10] [...ina É]sag-gil ana¹⁰ GALA^a 11] [...] a-a-am záh-ma¹² [...] KĪN ĪTĪ.BĪ (...) ay. ... 3) [...] DAN RA BĪ ina KĪ-šú⁴ [...] ana lib-bi É-SAG-GĪL GAR..." Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles*, 122-123. ; Glassner, *Mesopotamian Chronicles*, 250-253.

II. Seleukos Kallinikos'un MÖ 225 yılında ölümünün ardından tahta en büyük oğlu Antiokhos III'ün³⁸ kardeşi ve aynı zamanda selefi olan III. Seleukos Soter geçmiştir. III. Seleukos'un Babil'deki Esagila tapınağına yaptığı bağış Babil kroniklerinde geniş yer bulmuş, kralın bu bağış için yetkilendirdiği görevlilere de değinilmiştir.³⁹ MÖ 224 yılına tarihlenen kayıta şu ifadeler yer almıştır:

^{“1-2)} [...] [...] / ...ay ... onun/ona ³⁻⁹⁾ 88. Yıl Nisan Seleukos Kralı (Seleukos III Keraunos), O ay, 8. gün (7 Nisan 224), Babilli Esagila'nın koruyucusu Esagila'nın x] x'i için, kralın emriyle, daha önce gönderdiği parşömen mektuba göre, sarayındaki kraliyet hazinesinden [...] şeqel gümüş 11 besili öküz, 100 besili koyun ve Esagila'daki yiyecek sunumu için, 11 besili ördek, Bêl, Bêltia ve büyük tanrılar için ve [kral Seleukos'un] ve oğullarının hizmetindekiler için öküzlerin ve kurbanlık hayvanların dağıtımını için rahipler ve tapınak baş yetkilisine emir verdi...⁴⁰

Seleukos Krallığı'nı özellikle Doğu'ya yaptığı başarılı seferlerle genişleten kralı III. Antiokhos Megas MÖ 223–187 yılları arasında tahtta kalmıştır. Kralın ilk görev yılına tarihlenen Esagila tapınağında yaşanmış olan hırsızlık olayı kayıtlara şöyle aktarılmıştır:

^{“... 13-17)} 90. Yıl, Mayıs/Haziran ayı, O ay E[sagila'nın] koruyucusu... Babilliler, Esagila kınıştı⁴¹ [bir hırsızlık] nedeniyle saray hazinesine, büyük tanruların toprakları [(...)] Gümüş, [iyi], değerli taş [ve ...] tanrının topraklarına ait olan, çok sayıda [... çalındı]...⁴²

³⁸ III. Antiokhos'un (Megas) kardeşi III. Seleukos'un krallığı döneminde Babil'de vali olarak görevlendirilmesi ile ilgili bkz. Albert T. Olmstead, “Cuneiform Texts and Hellenistic Chronology”, *Classical Philology* 32/1, (1937): 8.

³⁹ Susan Sherwin-White, “Ritual for a Seleucid King at Babylon?”, 156-159.

⁴⁰ BCHP 12/ BM 35421/ABC 13/ CM 37: ¹⁾ [...] ²⁾ [...] İTİ ... Dİ šú ³⁾ [MJU 60+28.KAM ^mSi-lu-ku LUGAL İTİ.BAR İTİ.Bİ UD 8.KAM 1^{en} DUMU E.Kİ lúŠÀ.TAM É.SAG.GÍL ⁴⁾ [...]x –BAR? šá É.SAG.GÍL ina İNİM LUGAL lib-bu-ú ^{kuš}ši-piš-tum šá LUGAL šá ina İGİ-ma iš-šá-a ⁵⁾ [...]GİN?? KÜ.BABBAR TA É LUGAL TA É rama-ni-šú 11 GU₄.HÍ.A ma-ru-tu 1.ME UDU.M[ÉŠ] ⁶⁾[m]a-ru-tu 11 ^{muš}entUZ.TUR ma-ru-tu a-na PAD.^dİNNİN ina lib-bi É.[S]AG.GÍL ⁷⁾ a-na ^dEN ^dGAŠAN-ia u DİNGİR.MEŠ GAL.MEŠ ù a-[n]a dul-lu šá ^mSi-[lu]-ku LU[GAL] ⁸⁾ u A.MEŠ-sú il-ta-kan HA.LA.MEŠ šá GU₄.[MEŠ] u ŠİŠKUR.MEŠ MU-a-tim a-na ⁹⁾ lúGALA(=UŠ.KU).MEŠ ù lúŠÀ.TAM [i]q-bi a-na ¹⁰⁾Dİ.KUD.MEŠ šá LUGAL u DUMU.DÜ-i...” Glassner, *Mesopotamian Chronicles*, 254-255.

⁴¹ kınıštu yiyecek adaklarını hazırlayan düşük statüdeki rahip olarak tanımlanmıştır. CAD K: 386. ; CDA, 158.

⁴² BCHP 17/ BM 47737/CM 37: “... ¹³⁾ MU.90^{kam} İTİ.GU₄ İTİ.Bİ lúŠÀ.TAM É[SAG-GÍL ...] ¹⁴⁾ LÚ E^{KI}.MEŠ lúUKKİN šá É.SAG.GÍL áš-šú [...] šá ¹⁵⁾ ana É bu-še-e [a]-šar DİNGİR^{MEŠ}

Seleukos Krallığı'nda Antiochus IV Epiphanes'in başkent Antiocheia'da (Antakya/Hatay) gerçekleştirdiği imar faaliyetlerine yoğunlaşması, ardından yaşanan Suriye savaşlarının yıkıcı etkileri ve değişen siyasi güç dengeleri sonucu yaşanan ekonomik gerilemeyle birlikte Seleukoslar Babil'de MÖ 138'den itibaren mutlak hâkimiyet sağlayamamıştır. Doğuda Partlar'ın (Arşaklar) Mezopotamya coğrafyasına egemen olmasıyla birlikte, Seleukos Nikator döneminde neredeyse Sardes'den Hindistan'a kadar uzanan büyük Seleukos İmparatorluğu, Toroslar ve Fırat Nehri arasındaki alanda⁴³ varlık gösterebilmiştir. Babil'deki Part egemenlik süreci Babil çivi yazısıyla kaydedilmeye devam etmiş ve Babil'deki tapınaklarla ilgili faaliyetler gelenekselleşmiş biçimiyle sürdürülmüştür.⁴⁴

Sonuç olarak, Babil krallık ve imparatorluk dönemlerinin değişmez başkenti Babil'in, zamanla sahip olduğu tapınım merkezleriyle daha çok kutsal bir kent niteliği kazandığı ve yüzlerce yıldır korunmuş bu kutsiyetinin Erken Hellenistik Dönem krallarınca saygı ve özenle devam ettirildiği ve böylelikle Babil'deki egemenliğin korunabildiği Babil kronikleri aracılığıyla netleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Austin, Michel M. *The Hellenistic World from Alexander to The Roman Conquest*, A Selection of Ancient Sources in Translation, Cambridge: Cambridge Univ. Press., 2006.
- Cohen, Mark E. *Cultic Calendars*, Maryland: CDL Press., 1993.
- Çağırğan, Galip. – Lambert, Wilfred. “The Late Babylonian Kislîmu Ritual for Esagil”, *Journal of Cuneiform Studies* 43/45 (1991 - 1993): 89-106.
- Da Riva, Rocio. “The Angry Ištar of Eturkamma: BM 32482+ And The Conservation of Cultic Traditions in The Late Babylonian Period”, *Iraq* 81, (2019): 87-105.

GAL^{MES} [...] ¹⁶ KU⁴ KÙ.BABBAR [KÙ.G]Í NA⁴ ga-la-la-nu [...] ¹⁷ [š]á 2 x-ti-[t]ú MAH^{MES} ina lib-bi [...] ...” Glassner, *Mesopotamian Chronicles*, 257-258.

⁴³ Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, 500.

⁴⁴ Seleukoslar ve Partlar dönemine tarihlenen Rahimešu arşivi 29 tabletten oluşmuş ve Babil'deki tapınak muhasebe kayıtlarını içermiştir. Partlar (*Ar-šá-ka/ Arşaklar Hanedanlığı*) dönemine tarihlenen kayıtlar için bkz. Robartus J. Bert van der Spek, “Cuneiform Documents on Parthian History: The Raḫimešu Archive. Materials for the Study of the Standard of Living”, ed. J. Wieschöfer, *The Arsacid Empire, The Sorces and Documentary*, Das Partherreich und seine Zeugnisse, Verlag (Stuttgart 1998), 205–258.

- Dandamaev, Muhammad. "Xerxes and the Esagila Temple in Babylon", *Bulletin of the Asia Institute* 7, (1993): 41-45.
- Drews, Robert. *The Greek Accounts of Eastern History*, Center for Hellenic Studies, Washington: Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1973.
- Eser, Elvan.- Kılıç, Yusuf. "Mezopotamya'nın İlk Kent Binaları (Tapınaklar) ve İşlevleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* V/XIII, (2017): 412-437.
- Frame, Grant. *Babylonia 689-627 B.C.: A Political History*, İstanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul, 1992.
- Glassner, Jean-Jacques. *Mesopotamian Chronicle*, ed. Benjamin R. Foster, Atlanta: Biblical Society, 2004.
- Grainger, John, D. *Seleukos Nikator. Constructing a Hellenistic Kingdom*, London: Revivals, 1990.
- Grainger, John, D. *The Rise of The Seleukid Empire (323-223 BC): Seleukos I to Seleukos III*, England: Pen/Sword Books, Barnsley, South Yorkshire, 2014.
- Grayson, Albert Kirk. - Redford, Donald B. *Papyrus and Tablet*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1973.
- Grayson, Albert Kirk. *Assyrian and Babylonian Chronicles*, Locust Valley: Revivals, 1975.
- Grayson, Albert Kirk. *Babylonian Historical-Literary Texts*, Toronto:University of Toronto Press., 1975.
- Hallo, William W. "The Concept of Eras from Nabonassar to Seleucus," *JANES* 16-17, (1987): 143-151.
- Heidel, Alexander. *Enūma eliš Babil Yararılış Destanı*, çev. İsmet Birkan, Ankara: Ayraç Yayınları, 2000.
- İplikçioğlu, Bülent. *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.
- Kağnıcı, Gökhan. "Tıbbi Bilginin İdeolojik Kullanımı Üzerine Okumalar: Yeni Babil Kroniklerinde Hastalıklar ve Babil Tarih Yazıcılığı", *Tarih Dergisi* 69 (2019/1): 1-36.
- Kuhrt, Amelie. "Berossus's Babyloniaca and Seleucid Rule in Babylonia,"ed. A. Kuhrt - S. Sherwin-White, *Hellenism in the East*, 32-56, Berkeley: Univ. of California Press., 1987.
- Kuhrt, Amelie - Sherwin-White, S. "Aspects of Seleucid Royal Ideology: The Cylinder of Antiochus I from Borsippa", *Journal of Hellenic Studies* 111, (1991): 71-86.
- Koldewey, Robert. *The Excavations at Babylon*, Macmillan and Company Lim., Deutsche Orient-Gesellschaft 1914.
- Kraeling, Emil G. H. "The Tower of Babel", *Journal of the American Oriental Society* 40 (1920): 279-281.

- MacGinnis, John. "A Judgment of Darius the King", *Journal of Cuneiform Studies* 60 (2008): 87-99.
- Mansel, Ahmet Müfit, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Martin, Thomas.- Blackwell, Christopher. *Alexander The Great: The Story of an Ancient Life*, New York: Cambridge University Press., 2012.
- McTavish, John, E. "A New Chronology for Seleucus Nicator's Wars from 311–308 B.C.E.", *Phoenix* 73, No. 1/2 (2019): 62-85.
- Meeus, Alexander. "The Power Struggle of The Diadochoi in Babylon, 323 BC.", *Ancient Society* 38 (2008): 39-82.
- Millard, Alan Ralph. "Another Babylonian Chronicle Text," *Iraq* 26, (1964): 14-35.
- Oates, David. "Ezida: The Temple of Nabu", *Iraq* 19/1, (1957): 26-39.
- Oates, Joan. *Babil*, çev. Fatma Çizmeli, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2015.
- Olmstead, Albert T. "Cuneiform Texts and Hellenistic Chronology", *Classical Philology*, 32/1, (1937): 1-14.
- Peters, John P. "The Tower of Babel at Borsippa", *Journal of the American Oriental Society* 41, (1921): 157-159.
- Sommer, Benjamin D. "The Babylonian Akitu Festival: Rectifying the King or Renewing the Cosmos?", *JANES* 27, (2000): 81-95.
- Taylor, Lloyd W. H. "From Triparadeisos to Ipsos: Seleukos I Nikator's Uncertain Mint 6A in Babylonia", *American Journal of Numismatics* 27, (2015): 41-97.
- Tekin, Oğuz. *Hellen ve Roma Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Tenney, Jonathan S. "The Elevation of Marduk Revisited: Festivals and Sacrifices at Nippur During the High Kassite Period", *Journal of Cuneiform Studies* 68, (2016): 153-180.
- Temizkan, Meltem. *Seleukoslar Döneminde Antiocheia (Antakya)*, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sos. Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2017.
- Üreten, Hüseyin. "Hellenistik Dönem'de Mezopotamya'nın Siyasal Görüntüsü", ed. L. Gürkan Gökçek, Ercüment Yıldırım, Okay Pekşen, *Eski Mezopotamya'nın Siyasal Tarihi*, Değişim Yayınları, 343-381, İstanbul 2020.
- Van der Spek, Robartus J. Bert. "Cuneiform Documents on Parthian History: The Raḥimešu Archive. Materials for the Study of the Standard of Living", (ed.) J. Wiesehöfer, *The Arsacid Empire, The Sorces and Documentary, Das Partherreich und seine Zeugnisse*, 205-258, Verlag Stuttgart 1998.
- _____. "The Šatammus of Esagila in the Seleucid and Arsacid Periods", ed. J.Mahrzahn and H. Neumann, *Assyriologica et Semitica: Festschrift für Joachim Oelsner anlässlich seines 65. Geburtstages am 18. Februar 1997* (AOAT 252), 437-446. Münster 2000.

- _____. “Darius III, Alexander The Great and Babylonian Scholarship”, ed. Wouter Henkelman-Amélie Kuhrt, *Achaemenid History XIII: A Persian Perspective Essays in Memory of Heleen Sancisi-Weerdenburg*, 289-346. Leiden 2003.
- Waezeggars, Caroline. “The Babylonian Chronicles: Classification and Provenance”, *Journal of Near Eastern Studies* 71/2 , (2012): 285-298.
- Walker, Christopher B. F. “Babylonian Chronicle 25: A Chronicle of the Kassite and Isin II Dynasties,” ed. G. van Driel, in *Zikir šumim: Assyriological Studies Presented to F. R. Kraus on the Occasion of His Seventieth Birthday*. 398–417, Leiden: Brill 1982.
- White-Sherwin, Susan. “Ritual for a Seleucid King at Babylon?”, *The Journal of Hellenic Studies* 103, (1983): 156-159.
- Yıldırım, Ercüment. “İnsanlığın Metafiziksel Kozmoloji Anlayışında Mezopotamya Mitolojisinin Sahip Olduğu Evren Algılayışının Etkisi,” *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt: 3/I, (2016): 18 – 27.

KISALTMALAR

ABC	Assyrian and Babylonian Chronicles, Grayson, A. K., Locust Valley 1975.
BCHP	Babylonian Chronicles from the Hellenistic Period. Van der Spek, R.J. http://www.livius.org/babylonia.html/ Finkel, Van der Spek, R. J. Pirngruber, <i>Babylonian Chronographic Texts from the Hellenistic Period 2020</i> ; = BCHP; <i>Writings of the Ancient World</i> , 2004.
BM	British Museum
CAD	The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago–Chicago 1956 vd.
CDA	A Concise Dictionary of Akkadian, Black, J. – George, A. - Postgate, N., Wiesbaden 2000.
MC	Mesopotamian Chronicle, Glassner, J. J., edt. Benjamin R. Foster, Biblical Society, Atlanta 2004.